

„...mielőtt asztalhoz ülnénk”

HANKOVSKY TAMÁS

Az üdvösség Pilinszky János költészetében

1969-ben született Budapesten. A PPKÉ BTK Filozófia Tanszékének docense. Legutóbbi írását 2019. 5. számunkban közzeltük.

Próza és líra

¹Vö. Rónay László:
Pilinszky az Új Ember szerkesztőségében.

In Tasi József (szerk.):
„Merre, hogyan?”

Tanulmányok Pilinszky Jánosról. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1997, 159–162; 161–162.

²Lásd például kifejezetten az üdvösség vonatkozásában Schein Gábor:
A csend poétikája
Pilinszky János költészetében. Jelenkor, 1996. április, 356–367; 367.

³Pilinszky János:
Publicisztikai írások.
(Szerk. Hafner Zoltán.)
Osiris, Budapest, 1999, 234.

⁴*Pilinszky János összegyűjtött művei.*
Beszélgések.
(Szerk. Hafner Zoltán.)
Századvég, Budapest, 1994. 34.

Pilinszky János nemcsak a 20. század egyik legnagyobb magyar költője volt, hanem a század második felében a katolikus szellemi élet kiemelkedő alakja is, és hogy az lehetett, abban döntő szerepet játszott a túlnyomórészt az Új Ember katolikus hetilapban megjelent publicisztikája. Bár a karakteres gondolatait megfogalmazó, összetéveszthetetlen stílusú esszéi és elmélkedései megjelenésük idején gyakran váltottak ki ellenérzést hittani kérdések terén,¹ a keresztény közösségek mára bizonyos értelemben kanonizálták őt, és széles körben elfogadott lelki íróvá vált, akire imádságos összejöveteleken és a szószékeken is hivatkoznak. A vallásos kontextusban idézett művei között feltűnően nagy arányt képviselnek cikkei és esszéi, jóllehet művészi színvonaluk meg sem közelíti a verseiét. Ennek bizonyára nemcsak az az oka, hogy publicisztikája a legtöbb ember számára könnyebben érthető, hanem az is, hogy — mint a szakirodalomban gyakran olvasni² — Pilinszky lírája és prózája látásmódjában és retorikájában is eltér egymástól.

Ha szépségük és mélységük okán szabad a publicisztikai írásokat is irodalmi műveknek tekinteni, akkor saját életművén belül is alkalmazható az a megkülönböztetés, amellyel Pilinszky a modern katolikus irodalom két típusát határozta meg. Az egyik az egyház belső életét szolgálja, a másik „közvetett utat”³ járva az egyházon kívüliek számára is ír, de a katolikus irodalmat a középkorban még jellemző teljességet csak együtt valósíthatják meg. *Lírikusként* Pilinszky elsősorban az utóbbi, külső szolgálatot teljesítő szárnyhoz tartozónak érezte magát. Ezért mondhatta, hogy „eszményi katolikus költő Assisi Szent Ferenc volt utoljára”,⁴ és ezért hátrította el a „katolikus költő” címkét a Mauriacra emlékeztető fordulattal: „Költő vagyok és katolikus”.⁵ Mivel valóban katolikus volt, az Új Emberben publikált írásai kiválóan alkalmasak arra, hogy az egyház „belső életét” a közvetlen úton járva szolgálják.

Publicisztikájának és verseinek szemléletmódja talán sehol nem különbözik olyan nyilvánvalóan, mint a mennyország, az örök élet és egyáltalán az ember halál utáni sorsát, illetve üdvösségét érintő szövegekben. Míg publicisztikai írásai jól illeszkedtek a kor teológiai paradigmájába,⁶ lírájában sajátos felfogás érvényesül. Tanulmányom célja ez utóbbi vázlatos bemutatása.⁷ Annak érdekében, hogy a versek jellegzetes üdvösségkonceptiója láthatóvá váljék, igyekszem kimetszeni őket a publicisztika és az általa tanúsított ka-

nonikus teológia horizontjából, még akkor is, ha Pilinszky így nemcsak az „eszményi katolikus költő” képétől kerül távolabb, de attól a képtől is, amely a lírát és a katolikus körökben oly népszerű prózát egyaránt magában foglaló teljes életmű alapján rajzolódik ki róla.

Jelen idejű eszkatológia

⁶Lásd Kontra Attila tanulmányait, például: „Különítélet minden éjjel...”. *A különítélet megközelítései Pilinszky János publicisztikai írásában*. Vigilia, 2018. február, 112–117.

⁷Terjedelmi okokból számos olyan költeményről nem lesz szó, amelyek vizsgálata alátámaszthatná vagy árnyalhatná, sőt érdemben ki is egészíthetné az itt vázolt képet.

⁸A Pilinszky-líra „közvetett útja” abban is megnyilvánul, hogy azok a versek, amelyek a Másik iránti vágyról vagy a vele való találkozásról szólnak, legtöbbször nyitva hagyják a másik személy kilétére vonatkozó kérdést, és ezzel mind a vallásos, mind a profán olvasatot lehetővé teszik.

Az üdvösség témája Pilinszky minden verseskötetében jelen van, de csak néhány versben konkretizálódik örök életként vagy mennyországként. Ezek a fogalmak ugyanis, miközben időbeli, illetve térbeli dimenzióval ruházzák fel, el is távolítják tőlünk az üdvösséget. A lírikus Pilinszkyt foglalkoztató üdvösség azonban — vagyis az istenkapcsolat teljessége, mondhatni az Istennel való egység — nem olyasvalami, aminek először a halál után és csak odaát, a túlvilágon kell megvalósulnia és átélhetővé válnia, hanem már ebben az életben és ezen a világon is. Legalábbis az utolsó versek szerint Isten üdvözítő közelsége valóban érzékelhető.⁸

*A gyepet nézem, talán a gyepet.
Mozdul a fű. Szél vagy zápor talán,
vagy egyszerűen az, hogy létezel
mozdítja meg itt és most a világot.
(Itt és most)*

Az első köteteket (*Trapéz és korlát*, *Harmadnapon*) viszont még az a fájdalmas élmény uralja, hogy Isten üdvözítő közelsége itt és most egyáltalán nem tapasztalható meg. A lírai én jellemző reakciója erre nem az, hogy a túlvilági beteljesülés reményével vigasztalódik, még kevésbé, hogy kétségbe vonja Isten létezését, hanem inkább neki magának panaszolja el, amiért távol van és hallgat. A versek subjektuma azért nem nyugodhat bele az elhagyatottságába, mert a végső dolgokra vonatkozó többszólamú keresztény hagyományból már ezeket a köteteket is elsősorban az úgynevezett jelen idejű eszkatológia határozza meg, ugyanaz, amelyik a Pilinszky számára oly kedves János-evangélium jó néhány karakterisztikus versét is átadhatja. Annak, „aki ígéret hallgatja és hisz annak, aki engem küldött, örök élete van, és nem kerül ítéletre, hanem már átment a halálból az életre” (Jn 5,24); „aki abból a vízből iszik, melyet én adok, nem szomjazik soha többé” (Jn 4,14). Akármit is tartogat tehát még az eszkatologikus jövő, az üdvösség máris valóság: itt és most történik. Úgy tűnik, Pilinszky felfedezte az Evangélium üzenetében, és saját egzisztenciális tapasztalata ellenében is kitarzott amellett, hogy Isten üdvözítő közelségének már most is valóságnak kell lennie. Az első kötetek azonban arról tanúskodnak, hogy nem mindenestül vonta még le annak a tanításnak a következményeit, amely az öszszes evangélium közül éppen Jánoséban a lehangsúlyosabb, hogy az üdvösség Jézus Krisztusban és a vele való találkozásban valósul meg: „Én vagyok az út, az igazság és élet. Senki sem jut az Atyához, csak énáltalam” (Jn 14,6).

Persze a *jelen* eszkatologikus értelmezése, ahogy a János-evangéliumban, úgy Pilinszky lírájában sem zárja ki az üdvösségnek azt

a dimenzióját, amelyet a halál utáni élet, illetve a mennyország képeivel szokás megragadni, inkább csak háttérbe szorítja. Nem hoznak változást ezen a téren a későbbi kötetek sem, amelyekben az istenkapcsolat már nem elkerülhetetlen kudarcként, hanem valódi lehetőségként jelenik meg. Igaz, a megtapasztalt üdvösség, amelyről a kései Pilinszkynek elsősorban mondanivalója van, korántsem olyan diadalmas, fénylő és ujjongó, mint amilyennek a mennyországot gondolni szoktuk. Egyrészt azért, mert a jelen idejű eszkatológia jegyében nem hagyja maga mögött az itt és most gyötrelmekkel is terhes közegét, másrészt, mert immár annak a belátásnak a jegyében tematizálódik, hogy az Istennel való egységnek Jézus Krisztus sorsában való osztozás révén kell megvalósulnia.

*A kegyelem és öröm együtt ért
azzal, amit nyomorúságnak
neveznek általában.*

*Szög és olaj lehetne címerem
(Címerem)*

A korábbi kötetektől tehát témánk szempontjából az vezet át a későbbiekhez, hogy a költő mind Istent, mind az embert egyre inkább az Istenember földi életének tükrében szemlélte. Ez az egyik oka annak is, hogy az eszkatologikus *jövő* képe továbbra is kidolgozatlan maradt.

Trapéz és korlát

A kötet első verseit az éjszaka, a csillagos ég és az azt tükröző természetes vizek képei uralják. A lírai én, mintha csak egy tóba lépne, egy titokzatos, de a sajátjával mégis folytonos és vele az éjszaka sötétjében még inkább egybemosódó közegben próbál elmerülni, amelyben, mint a csillagos égben, bizonyára ott rejtőzik Isten.

*Mert lenn hínáros rét lobog,
alant a kagylók boldogok,
szívük remegve tölti meg
a fényvel érő sűrű csend.*

(Éjféle fürdés)

A kötetnyitó *Te győzz le* a Bibliában hazatalált és vissza is fogadott tékozló fiúval való bűnbánó azonosulás gesztusa révén, az *Éjféle fürdés* pedig a fent és a lent határainak álomszerű egybemosásával azt sugallja, hogy beteljesülhet a szubjektum vágya, kitörhet elszigeteltségéből, visszatérhet tulajdonképpeni közegébe, megjelheti helyét az őt meghaladó, hordozó és ellenállhatatlanul vonzó hatalommal való közösségben.

A cikluscímadó *Halak a hálóban* viszont már tagadja ezt a lehetőséget. Annak ellenére, hogy az ember allegóriája a hal, és így a vízben való elmerülés immár nemcsak beteljesülés volna, hanem egyenesen a létezés feltételét is jelentené, a parttól, ahol élnünk kell, a vízig, ahova visszavágyunk, nemcsak járható út nincs többé, de folytonosság sincs közöttük. Nem tékozlókként hagytuk el ugyanis

az otthonunkat, nem a bűneink vetettek partra minket — éppen ellenkezőleg, az, hogy vergődésünkkel megsebezük, megfojtjuk egymást, annak következménye csak, hogy a csillagháló partra vont minket. A büntelen bűnösség állapota ez. Ezért „nem válthat ki poklainkból / semmi szenvedés”. Fuldoklásunk nem eszköze és nem feltétele valamely nekünk rendelt jónak, hanem saját perspektívánkból nézve teljességgel értelmetlen. A vers mégis létünk beteljesülésének bizonytalan víziójával zárul, amely azonban csak egy a lírai én szituációjában hozzáférhetetlen, külső nézőpontból értelmezhető beteljesülésként, az ő saját perspektívájából nézve maga a rettenet. Az az üdvösség, amelynek vonzását a szubjektum lényének legmélyén érzi, a vers világában nem valósulhat meg. Amit Pilinszky a helyére tud állítani, csak az eszkatologikus jövő transzcendens horizontjában gondolható el.

*Roppant hálóban hányóduink
s éjféltor talán
étek leszünk egy hatalmas
halász asztalán.*

⁹Vö. Rudolf Bultmann:
*Történelem és
eszkatológia*. Atlantisz,
Budapest, 1994, 33–68.

Üdvösségünk, ha van, túl van rajtunk, nem a *mi* célba érésünk, hanem éppen idegen célok megsemmisülésünket feltételező beteljesülése rajtunk, ennyiben apokaliptikus.⁹

A kötet a továbbiakban a *Halak a hálóban* első felének létértelmezését viszi tovább. A versek alapszituációja a magány és az ebből fakadó szenvedés, alaphangja a panasz. Az ég továbbra is „idegen”, „irgalmatlan és süket”, mely alatt a szubjektum anélkül szenved, hogy vétkesnek találná magát. Léthelyzetét maradéktalanul egy önmagát következetesen megvonó Istenre vonatkoztatja: nemcsak Isten áll vágyának a középpontjában, nemcsak tőle vár segítséget, hanem nyíltan őt okolja elhagyatottságáért és boldogtalanságáért is. A *Stigma* című versben például a Jézus oldalsebét hordozó lírai én Istentől kapja egyre mélyülő sebét, őt keresve hagyja el mindent, érezhetően az ő vezetését követi, mégis mikor rálép a „szűk ösvényre”, az a bibliai keskeny úttól (Mt 7,14) eltérően nem az életre, nem az üdvösségre vezet. Hiába találja magát szemtől szembe Istennel, hiába látja színről színre, „Ő visszanéz az esten át, / csak néz, és meg sem ismer.”

A *Trapéz és korlát* világában nincs helye annak, amit üdvösségként élhetnénk meg. A kötet még a nyitóversnek attól az álláspontjától is eltávolodik, ahonnan nézve az éjszaka, a csillagos ég „örök vigasz” volt, ahol remélni lehetett, hogy legalább mint „komor, sötét mennyország” befogad minket. A kötet íve egy a szó hétköznapi értelmében is apokaliptikus vízióhoz vezet.

*Akár a kő, olyan vagyok,
mindegy mi jön, csak jöjjön.
Oly engedelmes, jó leszek,
végig esem a földön.*

*Tovább nem ámtom magam,
nincsen ki megsegítsen,
nem vált meg semmi szenvedés,
nem véd meg semmi isten.*

*Ennél már semmi nem lehet
se egyszerűbb, se szörnyebb:
lassan megindulnak felém
a bibliai szörnyek.
(Téli ég alatt)*

Harmadnapon

A következő kötetben az alapvető folytonosság mellett három változást is megfigyelhetünk az üdvösséggel kapcsolatban. Az első csak a kötet néhány versét érinti közvetlenül, a második az egész későbbi Pilinszky-lírárt is áthatja, a harmadik itt még csak felszöklik, később azonban meghatározóvá válik.

A folytonosság abban áll, hogy a lírai én az Istennel való közösséget továbbra is elsősorban ebben az életben keresi, és figyelme annak ellenére is alig fordul a túlvilági üdvösség felé, hogy itt és most változatlanul nem éli át, amire vágyik. Ám míg a *Trapéz és korlátban* Isten leginkább hiányként volt jelen, csak metaforák közvetítésével volt megszólítható, és a lírai én inkább róla beszélt, mint hozzá, a *Harmadnapon*ban Isten mintegy közelebb jön. Ha a vele való kommunikáció nem is kielégítő, legalábbis „lát” minket (*Jelenések VIII. 7., Apokrif*), és lehet hozzá közvetlenül is szólni. A magyar irodalom legszebb istenes versei közé sorolható *Panasz és Örökkön-örökké* a megszólíthatóság szempontjából még a *Harmadnapon* költeményei közül is kitűnik. Nagy erővel fejezik ki a szubjektum elhagyatottságát, ártatlanságát és az istenvárásban való lankadatlan kitartását, de a lírai én immár magának Istennek panaszkodik, tőle kér, sőt, még kérdéseket is intéz hozzá.

*Számíthatok rád istenem?
Úgy vágyom közeledre,
dideregve csak hevesebb
a szerelmek szerelme!*

(Panasz)

E kérdéseket azonban láthatólag nem a válasz reményében fogalmazza meg. Talán azért nem számol azzal, hogy Isten kilépne a hallgatásból, mert már tudja, hogy a csend is a kapcsolat egy formája, még ha tökéletlen formája is. Mindenesetre ő maga is a csend nyelvét használja: „hallod a némaságomat?” — kérdezi, majd megerősíti, „Így hívogatlak szóval:”. A *Panasz* e kettőspont után következő versszakai mind a szóval szólítás szavai. A kötetben őket követő *Örökkön-örökké* első három versszaka is a hallgatást tekinti az egyetlen lehetséges kommunikációnak. Csak a vers második felében tűnik fel a kapcsolat valódi tényezőjeként a beszéd — legalábbis a lírai én beszéde, hiszen Isten továbbra is hallgat.

*Halálom után majd örök öleden,
fölpanaszom akkor, mit tettél velem,
karjaid közt végre kisérom magam,
csillapíthatatlan sírok hangosan!*

Az egész Pilinszky-lírában sehol sem olvasni olyan hosszan a halál utáni találkozásról, mint itt: három versszakon át. Ami akkor történik majd, az szerves folytatása lesz annak, ami itt és most is történhet: a lírai én el fogja panaszkodni, amit már most is panaszol, ugyanakkor az Isten–ember viszonyt végre bensőséges kapcsolatnak éli majd meg: ölelésként és együtt sírásként.

*Végeérhetetlen zokogok veled,
ahogy szorításod egyre hevesebb,
ahogy ölelésem egyre szorosabb,
egyre boldogabb és boldogtalanabb.*

E verszárlat egy másik változást is jelez a *Trapéz és korláthoz képest*. A lírai én immár nemcsak beletörődik a földi léthelyzetbe, hanem bizonyos értelemben el is fogadja az Isten–ember viszony alapszerkezetét, amelyet a *Harmadnapon*ban is az egymás felé fordulás és az áthidalhatatlan elválasztottság fájdalmas dialektikája jellemz. A *Téli ég alatt* fent idézett szakaszában az emberi lét megváltozására vonatkozó remény feladását még az a remény segítette, hogy meg lehet szabadulni a lét terhétől, hogy választhatjuk a kő közömbösségét, hogy csak végig kell esni a földön, és a bibliai szörnyek majd elvégzik, ami hátra van. A *Harmadnapon* már nem ezzel a megadással és önfeladással válaszol az alapvonalaiiban változatlan léttapasztalatra, hanem a *conditio humana* vállalásával. A „mindegy mi jön, csak jöjjön” korábbi passzivitásából most a „teszem szótalan, / szófogadó szolgál, ami hátra van” (*Örökkön-örökké*), a „Begombolom haláloamat” (*Agonia christiana*) vagy az „Így indulok” (*Apokrif*) küzdelmes aktivitása lesz. A kő, amelyet Isten az *Apokrif* emblematikus zárlatában lát, nem a *Téli ég alatt* tehetetlenül földre esett köve.

A *Harmadnapon* új, az emberi léthelyzetre igent mondó alapállása minden bizonnyal összefügg azzal a Pilinszky-lírában csak lassan, tulajdonképpen csak a későbbi kötetekben érvényre jutó belátással, hogy Isten nem mindenható és önkényes hatalomként áll szemben a teremtéssel, hogy nem ő vont partra bennünket, és nem ő vonja meg magát tőlünk. A rossznak, a tőle való elválasztottságnak más gyökerei vannak, és ezek a fogolytáborok valóságában részben felszínre is kerültek. Akármik legyenek is azonban, a belőlük fakadó szenvedés és pusztulás elkerülhetetlen: „látja isten nincsen arra mód / kitörni út remény e látomásból!” (*Jelenések VIII. 7.*). Ez a felismerés szervesen egybekapcsolódik azzal az alapvető keresztény belátással, hogy Isten irántunk való szeretetének legmélyebb megnyilvánulása nem az, hogy megvéd bennünket a szenvedéstől, hanem az, hogy maga is belebocsátkozik abba. Abból, hogy velünk van, hogy közösségben vagyunk vele, nem az következik, hogy nem kell szenvednünk, hanem az, hogy neki is kell.

¹⁰Ha úgy értelmezzük is a *Stigmát*, hogy benne a lírai én Krisztussal azonosul, akkor is csak a szenvedő és a magát Istentől is elhagyottnak érző Igazzal, de nem a másokért szenvedő, és minket az Istenhez kapcsoló, Üdvözítővel.

Hogy valóban ilyen felismerések is állnak a *Harmadnapon* háttérben, az valószínűsíti, hogy ez a kötet már nemcsak Istenről beszél általában, hanem olykor Jézus Krisztus szenvedését, illetve megváltó művét is számításba veszi.¹⁰ A *Négysoros* asszociatív kapcsolatot létesít a szubjektum kényszerű sorsa és a kereszthalál között. A kötet címadó verse és ennek párdarabja, a *Ravensbrücki passió* a történelmi botrányt a teljes húsvét szakralitásába emeli. Az *Agonia christiana* az elkerülhetetlen sors krisztusi attitűddel való tudatos vállalását példázza. Ezek a versek, még ha más-más módon és mélységben is, a megváltoztathatatlan emberi léthelyzetet a keresztes és a megváltás fényében értelmezik, ami kétségkívül újdonság a *Trapéz és korláthoz képest*, és megnyitják az utat Pilinszky olyan versei számára, amelyek alapvetően az üdvösség klasszikus keresztény felfogását tükrözik. Az üdvösség részben más — karakteresen pilinszkys — megközelítését érvényesítő költészet felé mutat viszont a kötet első verse, a *Parafrázis*, amelyben a lírai én a krisztusi önátadás ismétlésével kívánja oldani elszigeteltségét.

*Mindenki táplálékkaként,
ahogy már írva van,
adom, mint élő eledelt,
a világnak magam.*

A *Halak a hálóban* záróképével ellentétben a szubjektum itt nem Isten tápláléka lesz, és nem akarata ellenére, hanem önként adja önmagát az embereknek, ahogyan Isten is tette. Az *imitatio Christi* révén végső soron az Üdvözítő művébe tagozódik be.

*Szálkák, Végkifejlet,
Kráter*

¹¹A kötet témánk szempontjából legfontosabb művei az *Introitusz* és az eredetileg *Sötét mennyország* címen megjelent *KZ-oratórium*.

Míg a *Harmadnapon* és az itt terjedelmi okokból nem tárgyalható *Nagyvárosi ikonok*¹¹ egy-egy évtizednél is hosszabb alkotói periódus verseit gyűjti össze, Pilinszky három utolsó kötete együtt is csak mintegy négy évet fog át, így érthető, hogy éles korszakhatár nem választja el őket egymástól. Ez az egységesség azonban nem jelenti azt, hogy az üdvösségnek csak egy megközelítésmódja lenne jelen bennük. Ellenkezőleg: a témához kapcsolódó feltűnően sok versből sokszínű kép bontakozik ki. Itt csak az üdvösség két sok tekintetben rokon, egymással mégis szembenálló koncepciójára térhetünk ki.

Az egyik közvetlenül abban gyökerezik, hogy e köteteket már nem az istenhiány okozta szenvedés uralja, hanem újra meg újra a vele való találkozás biztos reményét és tapasztalatát juttatják szóhoz. Isten már nem az ég sötétjében rejtőzik, és nem csak lát minket, hanem velünk van, még ott is, ahol definíció szerint nem is lehetne.

*A pokol első, második,
harmadik, negyedik köre,
majd az ötödik, hatodik
és végül is a legutolsó.*

*Itthon vagyok.
Engedd, hogy lepihenjek*

*és meggörbülve elaludjak végre,
hiszen itt is jelen vagy.
(A pokol hetedik köre)*

A gyermekkor elveszett paradicsoma és az atyai ház, amelyet tékozlóként hagytunk el, újra elérhetőnek látszik, mégpedig itt és most. Még a csend, Isten hallgatása is, amelyet az első kötetek viszszatérően a kommunikáció kudarcaként értékelték, a találkozás és a beteljesülés ígérését hordozza magában.

*A gyerekkor alkímiája
beteljesül, sikerül végre.
Az érintetlen kapukat,
az álom zsiliprendszerét kinyitják.
Mindenkől csönd lesz és közelség.
(Nyitás)*

A *Nyitás* harmadik személyű igealakjai az üdvösség kegyelem-szerűségét jelzik, azt, hogy egyszerűen csak megtörténik velünk. Más versek viszont ugyanennek az ember oldalán fennálló feltételeként azt jelölik meg, hogy vállaljuk az emberi léthelyzetet, fogadjuk el a bűnösségünket, és alázattal vegyük magunkra a világ súlyát: „Nekünk magunknak muszáj végül is / a présbe kényszerülnünk” (*Címerem*). A kései Pilinszky az üdvösséget a hétköznapi „ólnál is szűkösebb” (*Elég*) világában és a „nyomorúság lim-lom tájain” (*Egy szép napon*) keresi, és — ahogy e két verse is tanúsítja — megvalósulását a „boldogok, akik sírnak” (Mt 5,4) evangéliumi logikája alapján képzelettel el. Ám a „majd megvigasztalják őket” bibliai ígérlet beteljesülését a jelen idejű eszkatológia jegyében csak ritkán helyezi egyértelműen a halálon túlra, és olyankor is — a népmesei befejezéshez hasonlóan — csak az örök boldogság küszöbéig vezeti az olvasót. A *Mielőtt* például, amely egészen a végítéletig tekint előre, a „mielőtt asztalhoz ülnénk” fordulattal zárul. E biblikus kép nemcsak a személyes örök élet bizonyosságát sugallja, hanem egy ívet is befejez, amely a hatalmas halász asztalától az önmagát a világnak eledeleül adó szubjektumon át végre odáig jut, hogy mi magunk is a lakoma vendégei leszünk.

Hogy a kései líra másik, sajátosan pilinszkys üdvösségkonceptiója mennyire eltér az előzőtől, azt jól jelzi egy az iméntihez hasonló grammatikájú verszárlat: „mielőtt / a feledést kiérdemelném” (*Majd elnézem*). Mindenekelőtt *Istennek* kell elfelejtenie „szégyenletes emlékeimet” (*Sírkövekre*), és ő az, ki az „irgalom havával” (*Utószó*) elfedi mindazt, ami voltam.

*Veled együtt és velem együtt
az idő minden ütése-kopása
és erőssége hó alá kerül
abban a végső feledésben,
amit az Atya küld majd a világra.
(Juttának)*

¹²Vö. Pilinszky János:
Publicisztikai írások,
i. m. 695.

¹³A Pilinszky-kutatásba
alighanem Kulcsár Szabó
Ernő által bevezetett
fogalmat (*A magyar irodalom
története 1945–1991*.
Argumentum, Budapest,
1994, 71–76.) nagy
következésséggel érvényesíti
Tolcsvai Nagy
Gábor: *Pilinszky János*.
Kalligram, Pozsony, 2002.

¹⁴Simone Weil Pilinszkyre
gyakorolt hatásáról lásd
Bende József: *Kapcsolatok
Pilinszky és Simone
Weil életműve között*.
Vigilia, 2000. július, 514–
523, és legújabban
Szmeskó Gábor: *A figyelem
filozófiája (Pilinszky
János és Simone Weil)*.
In Ruzskai Szilvia Éva
(szerk.): *Ütközéspontok
VI*. JATE Press, Szeged,
2019, 136–146.

¹⁵Idézi Bende József:
Előszó. In Simone Weil:
*Szerencsétlenség és
istenszeretet*. Vigilia,
Budapest, 1998, 7–13; 10.

¹⁶Weöres Sándor:
*Pilinszky János Szálkák
című kötetéről*. In Hafner
Zoltán (szerk.): *Senkiföldjén*.
In memoriam Pilinszky
János. Nap Kiadó, Budapest,
2000, 284–293; 286.

Más versek a célba érést a szubjektum *önmaga számára* (tehát nem Isten számára) való megszűnéseként ragadják meg (*Egy életen keresztül, Jóhír*). Így az üdvösség szimbólumai között a közösség biblikus vagy párkapcsolati képei mellett megjelenik az életünket és kapcsolatainkat megszakító mindennapi alvás, pontosabban az elalvás, amely nem az álomban felsejlő másik világba való átlépésre, inkább a bűnös szubjektum által önmagának alkotott világ eltűnésére utal. Ebben a koncepcióban az évtizedek alatt felértékelődött csönd is újraértelmeződik: a közvetlenség telítettsége helyett most a megsemmisülés kiüresedését kíséri.

*Oszlás-foszlás, vánkosok csendje,
békéje annak, ami kihűlt, hideg lett,
mindennél egyszerűbb csend, ez lesz.*
(Ez lesz)

Az eddig látottakhoz képest teljesen új üdvösségkoncepcióról van itt szó. Nem *személyünk* jelen idejű vagy halál utáni beteljesedéséről, nem Istennel való találkozásról, mint az utolsó kötetek másik koncepciójában, de nem is arról, hogy az első kötetek idegen Istenéhez és elhagyatott szubjektumához térnénk vissza. Pilinszky költészetének, gondolkodásának és személyiségének egymástól többé-kevésbé független tendenciái érnek be és fonódnak itt össze. Egyrészt a találkozás helyett az egyesülést előnyben részesítő misztikus hajlama,¹² másrészt a személytelenítés *Harmadnapontól* kezdve egyre meghatározóbbá váló poétikája,¹³ harmadrészt az emberi bűn és a saját bűnösség erősödő tudata, végül az *imitatio Christi* sajátosan értelmezett eszménye. Ez utóbbi Pilinszkynél nem egyszerűen Krisztus *kenotikus* szeretetének utánzását követeli, hanem a bűnös szubjektum, a személy Simone Weil-i értelemben vett dekreációját (visszateremtését) is.¹⁴

Weil meghatározása szerint a dekreáció „a teremtés transzcendens bevégezése, megsemmisülés Istenben, aki a lét teljességével ajándékozta meg a semmivé lett teremtményt, amiből az mindaddig nem részesül, amíg csak létezik”.¹⁵ Kétségtelen, hogy ez a feledés, az elalvás vagy az oszlás-foszlás képeinek háttérében munkáló apokrif elképzelés csak jóindulattal egyeztethető össze a személyes üdvösség kanonikus hitével, amely szerint a bűneimtől megtisztulva én magam leszek részese az Istennel való boldogító találkozásnak, és a bensőséges közösség sem számolja fel a közöttünk lévő különbséget. Mégis leegyszerűsítés volna Weöres Sándorral azt állítani, hogy Pilinszky „nem bízik a halál utáni továbbélésben, és talán nem is óhajtja”.¹⁶ Nemcsak azért, mert a jelen idejű eszkatológia az utolsó kötetek másik üdvösségkoncepciójában éppúgy a halál utáni élet reményével kapcsolódik össze, mint a János-evangéliumban, hanem azért is, mert így elvonatkoztatnánk az örök élet Pilinszky leveleiben és méltán népszerű publicisztikájában sokszorosán tanúsított vágyától.